

ІСТОРИЧНІ ПІДВАЛИНИ РИНКОВИХ РЕФОРМ

Цикл наукових праць: Сільськогосподарська кооперація: вибрані праці / [упоряд. Л.П. Горкіна; за ред. д-ра екон. наук Л.П. Горкіної]; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. — К., 2010. — 776 с. — (Класика вітчизн. екон. думки).

Ретроспектива ринкових перетворень в Україні: сучасний дискурс / [Л.П. Горкіна, С.О. Біла, В.В. Небрат та ін.]; за ред. д-ра екон. наук Л.П. Горкіної / НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. — К., 2010. — 760 с.; табл.

Минулий рік Інститут економіки та прогнозування НАН України закінчив на високій оптимістичній ноті: майже одночасно тут видрукували дві колективні монографії «Сільськогосподарська кооперація: вибрані праці», «Ретроспектива ринкових перетворень в Україні: сучасний дискурс» за редакцією доктора економічних наук, професора Лариси Павлівни Горкіної. Цим виданням належить, без перебільшення, виняткове місце у формуванні і вихованні читацького економічного середовища, за що авторські колективи заслуговують на щире подяку.

Монографія «Сільськогосподарська кооперація: вибрані праці» — це збірник пам'яток культури, історичних документів, літературних текстів, об'єднаних темою сільськогосподарської кооперації, лексично адаптованих для сучасного українського читача. Сюди ввійшли праці видатних діячів вітчизняного кооперативного руху першої третини ХХ ст. — М. Туган-Барановського, П. Пожарського, С. Бородаєвського, К. Мацієвича, В. Доманицького, В. Ковалю, І. Прокопіву, М. Литвицького, а також відомих російських економістів Л. Літошенка і Б. Бруцкуса (переклад українською мовою виконав Б. Орловський). Книжка продовжила серію «Класика вітчизняної економічної думки», започатковану НАН України наприкінці ХХ ст. перевиданням підручника з політичної економії М. Туган-Барановського і передруком його всесвітньо

відомої праці про промислові кризи. Автором вступних статей та упорядником цих видань виступила проф. Л. Горкіна¹.

У другій монографії «Ретроспектива ринкових перетворень в Україні: сучасний дискурс» висвітлено діахронію розвитку теорії та практики ринкових перетворень в Україні в перший період формування рин-

¹ Горкіна Л.П. Михайло Іванович Туган-Барановський — мислитель, вчений, громадянин // М.І. Туган-Барановський. Політична економія: курс популярний. — К.: Наук. думка, 1964. — С. 3–55; Її ж: Теория экономических циклов М.И. Тугана-Барановского в истории мирового экономического анализа // М.И. Туган-Барановский. Промышленные кризисы: очерк из социальной истории Англии. — К.: Наук. думка, 2004. — С. 5–23.

кової економіки Російської імперії на рубежі XIX і XX ст., на етапах її деформації в так звану змішану економіку в 20-ті рр. з наступною модифікацією в командно-адміністративну систему СРСР, а також відродження ринку в умовах сучасної трансформаційної економіки України. Поза сумнівом, системоутворювальним у цій фундаментальній праці став перший розділ, який написала Л. Горкіна. У ньому досліджено еволюцію економічної теорії та ідеології на цьому історичному етапі з урахуванням усіх його суперечностей, новацій, здобутків, жахливих помилок. Аналіз зроблено фахово, компетентно, усебічно, виконано багатоаспектні лінійні порівняння, проведено паралелі зі станом світової економіки, використано здобутки світової економічної думки.

Логічним розвитком запропонованої історико-економічної концепції ретроспективи еволюції політекономічних уявлень про ринкову економіку в Україні став розгляд авторським колективом трактувань проблеми власності і шляхів її реформування, теорії та практики грошово-кредитного, фінансового забезпечення економічного поступу, господарських організаційних форм, їх наукового обґрунтування, інших аспектів створення ринкового простору в Україні.

Якщо поглянути на історію економічної думки, то хочемо того чи ні, але мусимо визнати, що видатні українські науковці залишили багато здобутків на ниві економічної теорії. На жаль, ми лише поверхово ознайомлені з цим інтелектуальним спадком, він і зараз не до кінця осмислений та освоєний. Сучасна економічна теорія нарешті має пояснити, як у динамічно змінюваній економічній системі діє зворотній зв'язок між науковими результатами і реальною життєдіяльністю, як зробити знання максимально зрозумілими, охопити все багатство економічної думки, мінімізувати

кількість помилок в економічній політиці. І досі прикро вражає недолугість історичних розмірковувань окремих горе-дослідників. З іншого боку, перше десятиріччя XXI ст. поставило перед українським суспільством чимало гострих економічних, політичних, історичних, соціальних питань, проте відповідей на них досі немає, бо ми, напевно, не дуже ретельно їх шукали.

Відтак, інтелектуальна цінність рецензованих праць полягає в тому, що вони, по-перше, пропонують важливе інтегральне знання. Адже в їх основу покладено ідею синтезу наукових знань — прагнення спроектувати реалістичну загальнонаукову економічну голограму на ґрунті універсального еволюціонізму, що об'єднує ідеї системного й еволюційного підходів. По-друге, вони відновлюють інтерес до нашого минулого, по-третє, спонукають читача до самостійного заповнення білих сторінок складної, суперечливої, заплутаної української економічної історії (це стосується значною мірою «Сільськогосподарської кооперації...», де, власне, зосереджено найвартісніші економічні наукові першоджерела).

Не лише дослідникам, державним службовцям, викладачам, аспірантам, але й молоді корисно було б узяти до рук ці книжки, що показують реальний образ минулого — кооперації, реформування земельної власності, військово-комуністичного експерименту, адміністративно-командної економіки — щоб уявити, звідки ми вирвалися, чого слід надалі уникати. Є дуже великий сенс у тому, що така вагома постань в економічній історії, як Л. Горкіна, вкотре привертає увагу наукового товариства до питання, що лежить у річищі національних пріоритетів України. Ми просто зобов'язані звернутись до фундаментальних положень економічної теорії як основи визначення стратегії розвитку держави на найближчі десятиліття.

Інтелектуальний розвиток людства формує нові світогляди, нові аспекти невизначеності, нові ідеї. За багатомісячну історію в нас накопичилося чимало відкриттів, помилок, досягнень, фактів, імен. Л. Горкіна взялась не просто до респекції минулого наукового знання, але й проектування подальшого розвитку економічної системи, повсякчас указуючи на глибинні тенденції та закономірності, що задають його напрям, закладають глибинний зміст. Їй вистачає системності і масштабності. Вона мислить і регіонально, і глобально, не оминає увагою перехрестя і зв'язки, що об'єднують націю, регіони, окремі території. Пов'язуючи цим людей, вона рухається одним з важливих шляхів відродження нації. Ось як пише дослідниця в передмові до «Сільськогосподарської кооперації...», до речі, дуже багатій на глибокі філософські роздуми, що заслуговують на цитування: «Ми маємо у своєму історичному активі вагомий досвід ринкового реформування економіки у дореволюційний період, який має і позитивні, і негативні складові. І ті, й інші потрібно брати до уваги. Лише власний досвід дозволяє значно повніше врахувати в сучасних ринкових трансформаціях історичні та національні особливості розвитку економіки України»².

Історичний період кін. ХІХ — поч. ХХ ст., який упродовж тривалого часу досліджує Л. Горкіна, для економічної науки чи не найцікавіший. З одного боку, він охоплює, на думку вченої, «перехід від примусової господарської системи пізнього середньовіччя до ринкової економіки», а з іншого, майже до кінця 20-х рр. українські дослідники працювали в системі координат світового наукового поступу. Це дозволяло об'єктивно оцінити праці наших економістів, бо їхня творча діяльність реалізувалася

² Горкіна Л.П. Передмова // Сільськогосподарська кооперація: вибрані праці. — К., 2010. — С. 11.

в атмосфері міжнародної конкуренції. Навіть вибіркоче ознайомлення із запропонованим Л. Горкіною аналізом поглядів таких гігантів суспільно-економічної думки того часу, як І. Вернадський (1821–1884), М. Бунге (1823–1895), М. Зібер (1844–1888), М. Туган-Барановський (1865–1919), В. Косинський (1864–1922), Є. Слуцький (1880–1948), доводить, що українська економічна наука зробила величезний внесок у світову скарбницю, і він усе ще не сповна усвідомлений³.

Водночас динамізм економічної думки було втрачено через І світову війну і революційні збурення на території України. Ці події наповнили історію нашої економічної науки болючими, трагічними сторінками, що суттєво підірвало формування її потенціалу. Впродовж тривалого періоду воєнних дій загинуло багато самотутніх дослідників. Через те, що творча діяльність і наукове спілкування постійно ускладнювались, ба навіть унеможливлювались, частина талановитих учених змушена була покинути Батьківщину, над іншими тяжіли перманентні ідеологічні утиски й заборони, що часто-густо завершувались переслідуваннями, репресіями. Відтак пошукова робота, яку провела Л. Горкіна, викликає щире повагу, адже вона розширює уявлення про Україну й українців минувшини і сьогодення.

³ Див.: Горкіна Л.П. М.І. Туган-Барановський в економічній теорії та історії. — К.: НАН України; Ін-т економіки, 2001. — 268 с.; Її ж: Наука управління: феномен М.Х. Бунге // М. Бунге: сучасний дискурс. Моногр. — Серія «Славетні постаті» / за ред. В.Д. Базилевича. — К.: Знання, 2005. — С. 70–81; Її ж: М.І. Зібер у дореволюційній літературі // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. — Серія: Економіка. Вип. 96. — 2007. — С. 14–20; Її ж: Академік В.А. Косинський: сучасний погляд на життєвий шлях та наукову спадщину українського вченого // Історія нар. госп-ва та екон. думка України. — Вип. 39–40. — К.: ІЕП НАН, 2007. — С. 206–236; Її ж: Є. Слуцький у контексті розвитку української та світової економічної думки // Там само. — Вип. 42. — 2009. — С. 3–16.

«Ретроспектива ринкових перетворень...» логічно продовжує «Сільськогосподарську кооперацію...». Вона висвітлює період 30–80-х рр. ХХ ст., коли відбувалися зміцнення, поступовий розклад і остаточна криза командно-адміністративної системи економіки. Розв'язання проблеми економічного розвитку в ці роки, його науково-практичне забезпечення теж заслуговує на пильну увагу. По-перше, воно безпрецедентне в історії, по-друге, його рецидиви відчуються тепер і довго ще позначатимуться на економічній теорії та практиці ринкової трансформації суспільства. До речі, ще один важливий елемент цієї еволюції — внесок науковців української діаспори в історію економічної теорії, що його Л. Горкіна й акад. М. Чумаченко висвітлили в спеціальній праці (вона ввійшла до серії статей з історії економічної науки в Україні у ХХ ст.)⁴.

Ці монографії відбивають зрозуміле прагнення відновити українську науку і культуру, якими нехтували, спотворювали в царські часи і за радянської доби. Воно не надумане і не стороннє щодо порушеної проблеми. Пригадую, як у перші роки незалежності України іноземний член Національної академії наук України І.-С. Коропецький (США) з великою пересторогою підходив до трактування науковцями нашої історії. Вчений сумнівався, чи зможуть вони позбутись марксистських і російсько-імперських шор? Чи зможуть свої праці і висновки не «ідеологізувати», а «об'єктивізувати» на підставі доступних фактів, вживаючи при тому модерну теорію і методологію? Проте, рецензуючи навчальний посібник «Історія економічної думки України» (Київ, 1993), він зауважив: «Я обізна-

⁴ Горкіна Л.П., Чумаченко М.Г. У світовому науковому просторі: економічний доробок української діаспори (20–80-і роки ХХ ст.) // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 5. — С. 3–20.

ний з писаннями чотирьох з-поміж усіх семи авторів книжки вже багато років. Коли я прочитав перших п'ять розділів, то подумав, що ці автори так тотально проїнялися російським марксизмом-ленінізмом, що вже ніколи не зможуть писати інакше. На щастя, я помилявся. Наступних три розділи свідчать про цілком протилежне: їхні автори — Лариса Горкіна та Римма Васильєва — позбулися, і то за дуже короткий час, ідеологічних шор та обговорюють цікаві теми об'єктивно і збалансовано»⁵.

Ретельно розбираючи впродовж усіх років незалежності дослідження українських економічних істориків, І.-С. Коропецький згодом писав про Л. Горкіну: «Глибина її наукової ерудиції могла повною мірою розкритися тільки з дезінтеграцією радянської системи, коли вона більше не була зв'язана путами офіційної лінії»⁶.

Готуючи цю рецензію, не міг не звернути пильнішої уваги на авторку низки масштабних монографій, яку знаю з десятків років. Вражає працездатність Лариси Павлівни. Адже окрім цих праць у жовтні 2010 р. вона підготувала солідну доповідь з проблем кооперативного будівництва в Україні, запропонувавши погляд на кооперацію в аспекті ліберально-демократичної концепції модернізації суспільства, яку сформулював академік В. Геєць⁷. А ще — наукове керівництво аспірантами, участь у засіданнях спеціалізованої вченої ради, численні виступи, опонування на захистах дисертацій. Вона завжди до всього готується,

⁵ Коропецький І.-С. Дещо про минуле, недавнє минуле та сучасне української економіки. — К.: Либідь, 1995. — С. 226.

⁶ Коропецький І.-С. Економічні праці. Збірник вибраних статей. — К.: Смолоскип, 1998. — С. 322.

⁷ Горкіна Л.П. Кооперація вчора, сьогодні і завтра: науково-практичні аспекти // Споживча кооперація України: історичний досвід, сучасний розвиток, стратегічні орієнтири: Матеріали до Всеукр. наук.-практ. конференції (13–14 жовтня 2010 р.). — К., 2010. — С. 21–44.

відстоює свою послідовну позицію. Ніколи не виявляє недбалості, не підлаштовується під чийось ліній.

Без сумніву, таке навантаження може вистояти лише сильна особистість. Л. Горкіна — пряма, вимоглива до себе й інших. З нею не можна домовитися за чийось спиною. При тому це дуже скромна, щира, компанійська людина. Вольова жінка. Вона душевна, та інколи надто категорична. Однак ця риса Л. Горкіної не відлякує колег. З нею хочеться спілкуватись, обмінюватись думками. Вона цікавий співрозмовник. А ще незабаром у неї елегантний ювілей. Переконали, що багато представників українського економічного товариства, і не лише вони, будуть раді висловити їй добрі побажання. Вона на це справді заслужила!

І насамкінець. Суспільство дедалі більше усвідомлює, що вивчення історії економіки в усій повноті досягнень і суперечностей стає необхідним елементом освіти сучасного спеціаліста. Рецензовані монографії можна сприймати як своєрідне уточнювальне продовження попередніх робіт економістки. Праці Л. Горкіної загальним обсягом понад 130 друк. аркушів широко ви-

користують у навчальному процесі вищої школи. Вони формують у майбутнього фахівця розуміння, що економічна наука являє не тільки і не стільки форму конкретного сьогочасного результату, скільки спосіб боротьби ідей за утвердження істини, яку рано чи пізно верифікує саме життя. Ціла плеяда молодих економістів, що її підготувала Л. Горкіна, продовжує вивчення історії української економічної думки за період XIX–XX ст. Наукова діяльність Лариси Павлівни закладає основи для визначення тематики і напрямів досліджень численних послідовників, аспірантів, учнів. Це вагома інвестиція в майбутнє нації.

Михайло ДОВБЕНКО,
доктор економічних наук,
директор Інституту відкритої політики

Від редакції. У березні буде нагода привітати професора Ларису Горкіну не тільки з жіночим днем, а й з її ювілеєм. Віримо, що науковий азарт і незаперечна переконливість, притаманні Вашим публікаціям на сторінках нашого часопису, будуть запорукою продовження співпраці з редакцією видання і в майбутньому. Творчого неспокою і натхнення Вам, Ларисо Павлівно!